

I.

A címben feltüntetett kérdés tárgyalásához elengedhetetlenül szükséges a történelmi háttér bemutatása is. A névtan egyébként is egyike a legkomplexebb tudományágaknak -- azaz semmiképp sem tekinthető szűken nyelvészeti problémának. A névmagyarosítás is a nyelvészetnek egy, a történelemmel szorosán összefüggő területe. A magyar társadalomban a zsidók sohasem tartoztak a kedvelt 'népcsoportok' közé, és ez az érzés a huszadik századra különösen elterjedtté vált. A huszadik századi magyar társadalomnak és közvéleménynek alapvető szerepe volt abban, hogy a zsidók tömegével váltak meg eredeti nevüktől. A társadalomnak csupán ennél a rétegénél találunk valamiféle társadalmi okot, illetve kényszerítő körülményt arra, hogy régi neve helyett újat vegyen föl. Az e réteghez tartozóknál egyáltalán nem biztos, hogy saját akaratukból és elhatározásukból változtatták meg eredeti nevüket. Természetesen itt is előfordult, hogy valaki csak esztétikai szempontból nem volt megelégedve a nevével, de feltehetően csak igen kis százalékuknál volt ez a fő ok. Nem vitatható, hogy nagy többségük a történelmi helyzet miatt kényszerült erre a lépésre.

* A zsidók nevével kapcsolatos problémák azonban nem a XX. században kezdődtek, hanem jóval előbb. A magyarországi zsidóságnál is -- a magyarokhoz hasonlóan -- időben korábbra tehető az egy névvel való megnevezés, és a két névvel való jelölés a későbbi. Először a gazdagabb, társadalmilag befolyásosabb embereknek volt két nevük, majd őket követték időben később az átlagos polgárok. A kételemű név a zsidóknál a gazdagabbak körében a XIV. századtól jelent meg. Ekkor az egyik név még inkább ragadványnév. Nemcsak időbeli, hanem területi eltolódás is megfigyelhető. Általában a XVIII. században az ország nyugati részeiben a kételemű név (majdnem vezetéknev értékű családnév) már szinte szokványos volt, keleten viszont vagy az egyelemű nevek vagy a két személynévvel való megjelölés (az apanév áll a családnév helyén) szerepelt túlnyomó többségben. Éppen ezért mondhatjuk, hogy a XVIII. század végén II. József rendelete egy már majdnem kialakult állapotot rögzített. '1787. július 23-án adta ki II. József 'Zur Vermeidung aller Unordnungen' kezdetű rendeletét, amelynek értelmében a zsidóknak 1788. január 1-től német személy- és

családnevet kellett választaniok, ill. viselniök.' Ettől a pillanattól kezdve 'a névadás hivatalos, kényszerű, a név csak hivatalos úton változtatható meg'. (SCHEIBERNÉ 1981.)

Magyarországon a zsidóság életében -- a neveikre szintén kiható -- következő nagy változás a XX. században az antiszemitizmus erősödésével és a fasizmus térhódításával kapcsolatos. Feltétlenül érdemes itt röviden szólnunk Magyarország 20--30-as évekbeli fontosabb történelmi viszonyairól, eseményeiről, melyek némiképp magyarázattal szolgálnak a történelem és a névmagyarosítás összefüggésére. Természetesen itt elsősorban azokat az eseményeket kell kiemelnünk, melyek szoros összefüggésben vannak a dolgozat címében megadott témával.

1920-ban Teleki kormányt alakított, és javaslatára szeptember 26-án a nemzetgyűlés elfogadta az 1920: XXV. törvénycikket a numerus claususról. 'A numerus clausus kimondta, hogy a tudományegyetemekre, műegyetemre és a budapesti közgazdaságtudományi karra, jogakadémiákra való felvételt kérők elbírálásánál nemzethűségi és erkölcsi szempontokon kívül figyelemmel kell lenni arra is, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz tartozó ifjak arányszáma a hallgatók között lehetőleg az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát elérje.' (BALLA ANTAL 1927.) A törvénycikk célja az antiszemita hangulat kielégítése volt: a zsidó származású ifjúság továbbtanulási lehetőségeinek korlátozása. 1918 előtt az izraelita felekezeti egyetemi hallgatók aránya 30--34 %, a 20-as évek első felében pedig már csak 8--11 % volt. A számadatok kiegészítéseként azonban meg kell jegyeznünk, hogy ez a törvénycikk főként a szegényebb rétegeket sújtotta, hiszen a gazdagabb zsidók gyermekeinek lehetőségük volt külföldi egyetemeken tanulni.

Ebből az időből mindössze egy részletes és széleskörű százalékos kimutatást találtam -- az 1930-as évből. A változások azonban ezen a területen nem olyan gyorsak, hogy ne lehetne ezeket a számadatokat fölhasználni az ezt tíz évvel megelőző időszak elemzésére. (Ezt a feltételezést erősíti az az egyetlen adatpár, amely mindkét évből (1920, 1930) rendelkezésünkre áll: 1920-ban a lakosság 5,9 %-a izraelita, 1930-ban pedig 5,1 %). Legnyilvánvalóbban az értelmiségi területeken jelentkezett a zsidókérdés. Az 1930-as népszámlálás adatai szerint tehát az ország lakosságának 5,1 %-a volt izraelita. Ezzel szemben az ügyvédek 49 %-a, az orvosok egyharmada, az újságírók és szerkesztők egyharmada, a kereskedelmi magántisztviselőknek több mint a fele, az ipari-pénzügyi magántisztviselők egyharmada és a színészek egynegyede volt izraelita. Ezekből a százalékokból is látszik az a nagy eltolódás,

ami a feszültségekhez vezetett a lakosságon belül, mely elégedetlenséget csak növelte némely politikuskok antiszemitizmusa. Az általam vizsgált anyagban is arányaiban eléggé hasonló az eloszlás: a kérvényezők 26,16 %-a magántisztviselő, 18,21 %-a kisiparos ill. kiskereskedő, 10,60 %-a segéd (ezek felszabadosulásuk után a kisiparos-kiskereskedő réteget szaporítják), értelmiségi (orvos, ügyvéd, tanár és egyetemi hallgató) 16,89 %, tanuló 8,61 %, köztisztviselő 7,62 %, ezeken kívül van még gyártulajdonos, földbirtokos, háztartásbeli, munkás, nyugdíjas, egyéb (sportoló, színész stb.), de ezek száma nem jelentős. Azonban a korabeli antiszemitizmushoz még más tényezők is hozzájárultak. (Magyarország története 1976.)

A magyarországi zsidóság társadalmi rétegződése élesen eltért az ország lakosságának általános társadalmi rétegződésétől. A zsidóknál rendkívül magas fokú volt a polgárosodás mértéke: 56 %-uk élt városban, míg az ország lakosságának ekkor még 67 %-a falun élt. Ismét nagyon szembetűnő a különbség, ha összehasonlítjuk, hogy Magyarország lakosságának mindössze 5,1 %-a, ezzel szemben Budapest lakosságának 20,3 %-a volt zsidó. Az összes város lakosságának 11,2 %-át, a nagyközségeknek 3,4 %-át, a kisközségeknek pedig mindössze 1,8 %-át tették ki. Másik fontos tényezője a zsidóság rétegződésének, hogy náluk rendkívüli túlsúlyban voltak a kispolgári és értelmiségi középrétegek. Míg a lakosság 52 %-a dolgozott a mezőgazdaságban, addig a zsidóknak csak 3 %-a. Az ipari-forgalmi népesség országos aránya 32 %, a zsidóknál 76 %. A zsidók egyharmada önálló kistulajdonos volt, 28 %-a értelmiségi és tisztviselő, egynegyede munkás és más segédszemélyzet. (I.m.)

1923. szeptember 8-án a nemzetgyűlés elfogadta az 1923: XXV. törvénycikket a közszolgálati alkalmazottak 20 %-os létszámcsökkentéséről. Az előbb említett számokból kiderül, hogy mind a numerus clausus, mind a most említett törvénycikk igen súlyosan érintette a magyarországi zsidókat, lehetőségeiket radikálisan korlátozta. Ez azt jelenti, hogy a 20--30-as években az antiszemitizmus általános társadalmi probléma volt, amely megnehezítette a zsidók addigi gyors asszimilációját. 'Az intézményesített antiszemitizmus ugyanakkor kisebb csoportok, rétegek rendkívül ellentétes irányú reagálását is kiváltotta. A nagy társadalmi nyomás alól egyes rétegek éppen a fokozott asszimilálódásban keresték a kiutat. A keresztény vallásokra való tömeges áttérés, névmagyarosítások, a Horthy-rendszerhez való szellemi alkalmazkodás gyakorta torz, néha az antiszemitizmus gondolatkörének átvételében, szélsőséges nacionalizmusban ... testet öltő jelenségei utaltak erre.' A másik csoport pedig éppen az ellentétes utat választotta: tudatosan küzdött az antidemokratikus

rendszer ellen. Ez utóbbiak lettek az ellenzéki csoportosulások, a munkásmozgalom és az illegális kommunista párt tagjai. (I.m.)

1923. augusztus 23-án megalakult a nemzetgyűlés 'fajvédelmi blokkja', majd 1924. november 13-án létrehozták a Magyar Nemzeti Függetlenségi Pártot, az ún. Fajvédő Pártot, amelyet Gömbös Gyula 1928-ban kiléptekor fel akart oszlatni, de a párt ennek ellenére fennmaradt. (I.m.)

1928. március 1-én a felsőház elfogadta az 1928: XIV. törvénycikket a numerus clausus módosításáról, amely eltörölte a népfajok, nemzetiségek szerinti korlátozást, helyette bevezette azt, hogy a különféle foglalkozási ágakhoz tartozók gyermekei megfelelő arányban jussanak a felsőoktatási intézményekbe. A teljes tanszabadságot nem akarták visszaállítani, csupán a változás szempontrendszerén kívántak változtatni. A zsidó származású egyetemisták aránya így mintegy 4 %-kal nőtt (az 1920-as 8 %-kal szemben 1930-ra 12 %-ra nőtt). A 20-as évek végén, a 30-as évek elején gyakoriak voltak az egyetemi tüntetések a numerus clausus módosítása ellen, és különböző antiszemita tüntetések, melyek miatt 1928-ban, 1932-ben és 1933-ban bezártak több magyar felsőoktatási intézményt. (I.m.)

1931. január 14-én megalakult a Magyar Országos Fasiszta Párt.

II.

A névmagyarosítás kérdésével tudományos igénnyel igen kevesen foglalkoztak. Ebben a témakörben alapvető fontosságú BENKŐ LORÁNDnak 1948--49-ben, a Magyarosan című folyóiratban megjelent A családnév-változtatás kérdései című cikke. Már BENKŐ előtt is foglalkoztak neves nyelvészeink a magyar személynévadás kérdéseivel (PAIS DEZSŐ 1921/22; MELICH JÁNOS 1943; GOMBOCZ ZOLTÁN; KNIEZSA ISTVÁN 1965). Ezek a munkák inkább történeti szempontból vizsgálták személynveinket, főleg kialakulásukkal és kezdeteikkel foglalkoztak. A BENKŐ-tanulmány a kérdést a nyelvművelés oldaláról közelíti meg. Nyelvműveléssel mozgalomszerűen csak az utóbbi kb. száz évben foglalkoznak, tehát a nyelvművelő szempont figyelembevétele sokkal inkább a leíró névkutatás része, mint a történetié.

A fenti szerzők közül csupán BENKŐ foglalkozik a névmagyarosítás problémakörével. Az ő munkája ezzel a témával mintegy kibővíti a magyar családnév-rendszer kutatását, egyben más nézőpontból is vizsgálja azt. Cikkének gerincét nem a magyar családnév-csoportok megállapítása képezi -- ezzel egyébként foglalkozott egy másik cikkében --, hanem erre mint már ismert

vázra építi föl saját gondolatait: a névmagyarosítás kérdését és ennek nyelv-
helyességi problémáit. A BENKŐ-cikk alapvető fontosságú abból a szempontból
is, hogy útmutatást ad a leendő névmagyarosítóknak, mely nevek ajánlatosab-
bak, és melyek azok, amelyekre semmiképp ne magyarosítsanak. BENKŐ véleménye
szerint a nyelvűvelőnek nem az a feladata, hogy szorgalmazza a névmagyarosí-
tást, hanem az, hogy a magyarosítani akaróknak segítsen szakértelmével a meg-
felelő nevet kiválasztani. Szakszerű tájékoztatás nélkül nagyon nehéz a he-
lyes névre rátalálni. Éppen ezért a magyar nyelvűvelés fontos területe a
családnév-változtatás, ugyanis nálunk ez igen gyakran tolódot(-ik) helyte-
len irányba. Gyakran a magyar névrendszerbe nem illő neveket vélnek helyesnek
a szakképzettség hiánya és nem utolsósorban a nem elégséges tájékoztatás
miatt. Az idegen nevek elterjedése ellen Magyarországon a reformkortól véde-
keztek névmagyarosítással. Sajnos ez a kezdeményezés már a korai szakaszban
helytelen irányba fejlődött: a nemesi, dzs centri nevek tisztelete (sok szó-
tagúak, képzőkkel, utótagokkal ellátottak) került túlsúlyba, márpedig ezek
nem felelnek meg a magyar nyelv sajátosságainak, múltjának. Ezek a nevek ma-
gyaros hangzásuk ellenére is a legmagyartalanabbak közé tartoznak. A hibátlan
családnév-változtatáshoz két szempontot kell feltétlenül szem előtt tartani:
a névadástörténeti és névesztétikai szempontokat. Az előbbi a fontosabb, és
csak ennek figyelembevétele után lehet tekintettel lenni a második szempont-
ra. Ezek alapján BENKŐ szerint a magyar családnév-adásban a XV--XVII. szá-
zadi családnév-típusokat kell irányadónak tekintenünk, melyek a következők:

1. földrajzi nevekből keletkezett nevek
 - a) puszta földrajzi névből keletkezett nevek
 - b) földrajzi névből -i képzővel képzett nevek,
2. egyházi eredetű keresztnevekből keletkezett nevek,
 - a) teljes alakból keletkezett nevek
 - b) rövidített alakból keletkezett nevek
 - c) rövidített-ikerített-képzett alakból keletkezett nevek,
3. világi névadással keletkezett nevek
 - a) magyar közszókból keletkezett nevek
 - b) ismeretlen eredetű, főként egytagú szókból keletkezett nevek.

A magyar családnevek csoportosításával sok neves nyelvészünk foglalko-
zott (BÁRCZI GÉZA 1958; BENKŐ LORÁND 1948/49; KÁLMÁN BÉLA 1967; KNIEZSA
ISTVÁN 1965; MELICH JÁNOS 1943; PAIS DEZSŐ 1921/22). Ezeknek az elképzelések-
nek összesített táblázata a következő:

1. földrajzi- (ill. helynevekből) keletkezett nevek
 formailag: -- puszta földrajzi névből keletkezett nevek (valahonnan való származás)
 -- -i képzővel képzett nevek (valahova való)
2. személynevekből keletkezett nevek
 - a) régi magyar személynevekből keletkezett nevek
 - b) idegen eredetű személynevekből keletkezett nevek
 - c) keresztény személynevekből keletkezett nevek
 formailag: -- puszta személynevekből keletkezett nevek
 -- teljes alakból
 -- becéző alakból -- törövidítéssel
 -- képzéssel
 -- képzett személynevekből keletkezett nevek
 -- teljes alakból
 -- apanévképzővel (-a/-e, -fi, -i / -é/)
 -- rövidített-ikerített alakból
3. közsavakból (világi névadással) keletkezett nevek
 - a) főcsoport: kezdetleges nevek
 - testi tulajdonságok:
 - testalkatra és a szervezet általános milyenségére vonatkozó kifejezések
 - egyes testrészekről vett nevek
 - haj- és bőrszínről vett nevek
 - egyes testrészekben jelentkező fogyatékosággal kapcsolatos nevek
 - fajfenntartással, anyasággal kapcsolatos nevek
 - életkorra vonatkozó nevek
 - rokonvi viszonyok
 - állatnevek
 - növénynevek
 - az élettelen természet tárgyai
 - cselekvést kifejező nevek
 - személytől végrehajtott
 - személyen végbement
 - jellemnevek, lelki tulajdonságra utaló nevek
 - tiszteleti- vagy bóknevek; gúnynevek
 - születési körülményektől vett nevek

- vallásban, babonában gyökerező nevek
 - számnév-személynevek, ünnepnevek, napnevek
 - eseménynevek
- b) főcsoport: művelődési indítékú nevek
- foglalkozásnevek:
 - puszta foglalkozásnév
 - a foglalkozás tárgyára utaló nevek
 - a foglalkozásból kivált cselekvésképzetről vett nevek
 - életkorra vonatkozó nevek
 - társadalmi megkülönböztetéshez, vagyoni helyzethez fűződő nevek
 - etnikumot jelző nevek

Jelen dolgozat 300 magyarosított nevet vizsgál, melyek a Belügyminisztériumban az 1933-as okiratok első felében szerepelnek. Hogy miért éppen az 1933-as évre esett a választásom, annak két oka is volt: egyrészt a XX. századi anyagban ez kínálkozott a legizgalmasabbnak a történelmi események miatt is, másrészt ezen kívül már csak 1945 utáni névmagyarosítási akták maradtak fenn. Ebben az évben kb. 30 kötegni a névmagyarosítási okiratok száma, és ez a 300 cédula az első 18 kötegből került ki. (Ezekből a számokból következtetni lehet az ezévi összes névmagyarosítás mennyiségére.) A vizsgálandó nevek száma előre meghatározott volt, és addig haladtam az okiratokban, míg ezt a mennyiséget el nem értem. A dolgozatba csak olyan névmagyarosításokat vettem bele, melyeket elfogadtak. Az iratok közül csak azokat cédláztam ki, ahol a vallás rovatban izraelita állt, tehát előfordult, hogy zsidó nevek magyarosításával csak azért nem foglalkoztam, mert a kérvényező már áttért más vallásra. Ezeknél az aktáknál ugyanis nem bizonyítható, hogy az illetőnek mi volt az eredeti vallása, inkább csak következtetni lehet erre a név alapján.

Ez a 300 darab csak az okiratok számát tükrözi. A személyek száma, akiket ez érintett, több, mert van olyan kérvény, amelyen egyszerre több családtag kéri ugyanazt a nevet. A különböző nevek szempontjából azonban jóval kevesebb ez a szám, mert a 300 cédulán mindössze 191 fajta név szerepel, a többi ennek a 191 névnek az ismétlődése.

Áttérve a nevek konkrét elemzésére, megállapítható, hogy az általam vizsgált anyagban is az előbb említett táblázat alapján oszlanak meg a nevek. Leggyakoribbak a közszavakból alakultak; a 191 különböző névből ezek száma 73 (38,2 %). Ezt követi számarányában a földrajzi nevekből keletkezett

családnevek csoportja, melyek száma 53 (27,8 %). A földrajzi neveknek a fenti említett táblázat két szempontján túl ebben a névanyagban még egy elkülönítési szempontja adódott: konkrét földrajzi nevek (pl. Füredi) és tágabb jelentésű köznévi eredetű földrajzi nevek (pl. Erdei). Az előbbi csoport jóval több nevet számlál, mint az utóbbi. A harmadik csoport a személynév eredetű családnevek, melyből 49 (25,7 %) van az anyagban. Ezekon kívül található még olyan nevek is, melyekről el lehet ugyan dönteni, hogy melyik csoportba tartoznak inkább, de kettőbe is tartozhatnának: földrajzi vagy közsői eredetű 9 név (4,7 %) (pl. Gát, Kardos, Lovas, Rév, Serény, Tökés, Vértés), közsői vagy személynévi eredetű 1 név (0,5 %) (Farkas). Végül 6 (3,1 %) olyan név is szerepel, melyeknek eredete számomra ismeretlen (Berde, Feleki, Felkai, Gabai, Gárdos, Raskó).

A fenti fölosztás azonban csak azzal a megszorítással érvényes, hogy nem mindegyik név illeszkedik a magyar családnév-rendszerbe, tehát nyelvhelyességi szempontból helytelennek tekinthetők. Ilyen példakkal mindhárom esetben találkozhatunk. Ezeknek a neveknek tehát mindegyikét be lehet sorolni a három csoport valamelyikébe, de a csoport tagjának tekintenünk mégsem helyes, mert a magyar névrendszerbe nem illenek bele. El kell ugyan ismerünk, hogy az engedélyt megadó már 1933-ban vigyáztak a nevek helyes megválasztására, de tökéletesen mégsem sikerült a feladatot ellátniuk. Ennek fő oka az, hogy akkoriban nem volt széles körben elterjedt szabályrendszer a magyar családnévanyagra vonatkozóan, ezért jórészt csak a legdurvább hibákat küszöbölték ki (hibás képzők, védett nevek, 'művi' nevek (pl. Szent-előtag, -vári, -kúti, -házi, -falvi, -földi utótagok)). A kérvényező köteles volt legalább három nevet megjelölni, és a hatóság alkalmazottja (nem szakképzett ember, a Belügyminisztérium dolgozója) ebből választotta ki az általa leghelyesebbnek ítélt nevet. Ha a három név egyikét sem találták megfelelőnek, a kérvényt elutasították. Természetesen voltak olyan kérvényezők is, akik nem tettek eleget a három név megjelölésének, és csak egy nevet adtak meg. Ilyen esetekben, ha helyesnek találták a nevet, elfogadták, ha nem, elutasították. Ebből is látszik, hogy inkább megérzésekre támaszkodtak, mint tudományos alapokra.

Ebben a dolgozatban a nevek helyességének, ill. helytelenségének megállapításakor elsősorban BENKŐ LORÁND 1948--49-ben megjelent, már említett cikkére támaszkodtam. Ez a cikk részletesen elemzi, milyen kritériumok alapján tekinthető egy-egy családnév a magyar családnév-rendszerbe illőnek, ill. oda nem illőnek. A földrajzi nevekből keletkezett családnevek körében a következő magyarosítási módok tekinthetők hibásnak:

- a puszta földrajzi neveknél:
 - nem személynév eredetű helységnevek
 - hegy-, víznevek (pl. Salgó, Körös)
- az -i képzős földrajzi névi eredetű családneveknél:
 - idegen helynevekből keletkezett nevek (pl. Várnai)
 - hegy-, víznevekből keletkezett nevek (pl. Garami)
 - nem létező helységnevekből keletkezett nevek.

A keresztnevekből keletkezett családneveknél hibás, ha:

- idegen keresztnévből képezik (pl. Frigyes)
- női keresztnévből képezik (pl. Doros /<:Dorottya/).

A világi névadás útján keletkezett családnevek csoportjában hibás, ha -i képzővel (pl. Vasadi) vagy -fi utótaggal látják el őket.

BENKŐ LORÁND elítéli még a világi névadásnak azt a módját is, amikor -s képzővel képezik a nevet. Véleménye szerint ez a városi polgárság körében volt igen elterjedt módja a névválasztásnak. '... főként a városi polgárság körében, az -s képzős nevek (Kardos, Gondos, Bárdos stb.) kezdtek divatozni, sokszor a leghelyesebb formákban. A névésztétikának ez a ferde és helyén nem való alkalmazása még ma is ... ott kísért.' (BENKŐ LORÁND 1948/49.) Valóban vannak olyan -s képzős nevek, melyek erőltetettek, azonban van néhány név koztuk, mely éppenséggel beilleszkezhethet a magyar névrendszerbe. Azokra a nevekre gondolok, melyek az -s képzővel egyfajta jelentésbeli többletet kapnak, ill. a szóban megjelölt tárgyat használó emberre vonatkoznak (pl. Bárdos, Kardos, Kaszás, Kerekes, Lovas, Szekeres, Vértés). Természetesen az -s képzős nevek között jócskán akadnak helytelen képzések is, ezekre az előző csoportnál említett meghatározások nem érvényesek (pl. Gémes, Rudas, Szirtes, Vermes). (A példákat a dolgozat II. részében a saját gyűjtésű névanyagból veszem.)

Az eddig említetteken kívül van még egy olyan csoport is, amelyben névrendszertanilag ugyan helyes nevek szerepelnek, mégsem ajánlja őket BENKŐ, mert már túlzottan elterjedtek a magyar névanyagban (pl. Halász, Kertész, Kovács, Lukács, Szabó, Szántó).

A dolgozatban vizsgált névanyag nagy része beleillik a magyar családnev-rendszerbe. Ez azt jelenti, hogy a gyűjtés 68,5 %-a (131 db) megfelel a nyelvhelyességi követelményeknek. Az anyag 19,9 %-a (38 db) különböző név-helyességi okok miatt inkább helytelennek nevezhető. Sajnos ez igen magas számarány, főleg, ha számba vesszük, hogy ekkor a névmagyarosításnál -- még-

ha csak ösztönösen is -- már vigyáztak arra, hogy a feltűnő hibákat elkerüljék. Ebben a névanyagban tehát kb. minden ötödik név valamilyen formában helytelen. 5,8 % (11 db) olyan név található, mely ugyan minden szempontból helyes, de túl sok van már belőle a magyar nyelvben. 2,1 % (4 db) azoknak a neveknek a száma, melyek kétféle csoportba is beosztathatók, és az egyikben helyesek, a másikban viszont helytelenek. Végül 3,1 % (6 db) ismeretlen eredetű és helyességű név is van az anyagban.

Rátérve a nevek gyakoriságának kérdésére, megfigyelhető, hogy a gyakoriság szempontjából is különböző csoportokat különíthetünk el. Már említettük a három alapvető névcsoport (földrajzi nevekből, keresztnevekből, világi névadással keletkezett nevek) gyakorisági eloszlását (lásd 155-156. l.). Ettől eltérően oszlanak meg az egyes nevek gyakoriság szempontjából. Ezek sorrendben a következők:

6 db -- Dénes,

5 db -- Gábor, Korda, Sándor, Szántó,

4 db -- Arató, Halász, Jávor, Kardos, Kertész, Székely,

3 db -- Földes, Gergely, Gerő, Kálmán, Lengyel, Lukács, Róbert, Sugár, Vidor,

2 db -- 41 név.

A nevek gyakoriságát úgy számoltam, hogy ha egy családban levő emberek különböző kérvényen kérték ugyanazt a nevet, azt nem két külön névnek, hanem csak egynek számítottam. A neveknek ebből a gyakoriságából némiképp a névdivatra is lehet következtetni. Megfigyelhető, hogy az egyes nevek listáján nagyon sok a személynévieredetű családnév:

Ádám, Balázs, Bálint, Balla, Balló, Bános, Barabás, Barna, Bartás, Dános, Dénes, Detre, Doros, Egyed, Farkas, Frigyes, Gábor, Gál, Galló, Gáspár, Gellért, Gergely, Gerő, Gonda, Gyenes, György, Győző, Kálmán, Koncz, Lakos, László, Lénárd, Lóránd, Lóránt, Lukács, Orbán, Pál, Pongráci, Radó, Róbert, Sándor, Sebestyén, Sebők, Simó, Szilárd, Tamás, Vidor, Zádor, Zoltán.

Ezeknek azonban nemcsak az egész névanyagban található nagy számuk a feltűnő, hanem az is, hogy főként ezek közül kerül ki a többszörösen előforduló nevek nagy része (Dénes, Gábor, Gergely, Gerő, Kálmán, Lukács, Róbert, Sándor, Vidor). Ezek a nevek talán azért ennyire divatosak, mert eredetibb magyar neveknek hat(hat)nak, régi magyar voltak jobban érzékelhető, mint a más csoportbeli nevek esetében.

A fennmaradt leggyakoribb nevek között még két csoportot lehet találni:

-- Arató, Földes, Halász, Kardos, Kertész, Szántó (foglalkozásnevek),

-- Lengyel, Székely (népnevek).

Ennél a két csoportnál természetes is, hogy ilyen gyakoriak, mert a magyar névanyagra igen jellemzőek.

Ezekon kívül maradt még két név, melyek gyűjtésben előforduló ilyen névtékű gyakorisága látszólag érthetetlen. Ezek a nevek a Korda és a Jávor. Feltehetően ezek azért le(he)ttek ennyire sikeresek, mert olyan emberek választékák őket, akik a korban népszerűek voltak: Korda Sándor (1893--1956) a világhírűvé vált magyar rendező és producer, Jávor Pál (1902--1959) a magyar filmművészet akkor legsikeresebb, legvonzóbb férfialakja. Ezek a férfiak olyan népszerűek lehettek, hogy az emberek szívesen választották saját nevüknek az ő nevüket. Ennek a névválasztásnak három, egymással szoros összefüggésben levő emberi-pszichológiai oka lehet: rejtetten, tudat alatt benne lehet az a motiváló erő, ami a kívánságneveknél megtalálható a névadás kezdeti időszakaiban. Ők is sikeres, népszerű, országos híré emberek szeretnének lenni. Lehet, hogy csupán arról van szó, hogy így más is látja, ő azt a nevet viseli, mint az a bizonyos híres ember. Előfordulhat, hogy pusztán lelki örömet jelentett, hogy ha másban nem is, de nevükben azonosulhattak azzal a népszerű emberrel. Lélektanilag mindhárom indok ugyanonnan eredeztethető, csupán árnyalatbeli különbségeket mutatnak.

Az anyag vizsgálatának legérdekesebb része azonban a gyűjtés konkrét vizsgálata. Ennek az alfejezetnek a gerincét az eredeti és a magyarosított név kapcsolata képezi. Már volt róla szó, hogy a 300 cédulán összesen 191 féle magyarosított név szerepel. Fontos ez a szám abból az összehasonlítási szempontból is, hogy hány eredeti (változtatásra szánt) névből került ki ennyi magyarosított. A változtatásra szánt nevek száma 145, azaz 145 féle német és egyéb eredetű névből lett 191 féle magyar név. Ez a magyar névanyag egyértelmű bővülését, gazdagodását jelenti. Az eredmény logikusan következik a két névallomány Magyarországon használatos mennyiségéből. Természetes, hogy Magyarországon a magyar családnevek nagyobb választékban találhatók, mint az idegen eredetű nevek.

A vizsgálat egyik szempontja az volt, hogy hogyan oszlanak meg a megváltoztatandó nevek eredetük szerint. A legnagyobb csoportot a német eredetű családnevek képezik: 252 db (84 %). Ha figyelembe vesszük II. József már említett 1787-es rendeletét, érthetővé válik a német eredetű családnevek ilyen névtékű elterjedtsége a zsidók körében. A fennmaradó neveket még két csoportba oszthatjuk: héber eredetű családnevek és egyéb eredetűek. A héber eredetű

nevekből összesen 36 db (12 %) van, de ezek természetesen ismétlődnek az anyagban, azaz nem 36 különböző héber eredetű nevet jelentenek. Ilyen héber eredetű nevek a következők: Kohn (24 db), Löwi és ennek alakváltozatai (9 db) Izrael (2 db), Naftali (1 db). A harmadik (egyéb eredetű) csoportba soroltam azokat a neveket, melyek nem tartoztak a két legfontosabb (előbb említett) csoporthoz. Ezek főként szláv eredetű nevek. Mennyiségük nem számottevő, mindössze 12 db (4 %).

A másik nagyon fontos probléma ezeknél a neveknél a jelentéstani szempont vizsgálata, az, hogy milyen elv szerint magyarosították az egyes emberek a nevüket. A két név (eredeti és magyarosított) akkor áll egymással legközelebbi kapcsolatban, ha tükrörfordítással képezik az utóbbit az előzőből. A 300 névmagyarosításból ilyen összesen csak 12 db (4 %) volt: Braun -- Barna (2 db), Fischer -- Halász, Fleisher -- Mészáros, Klein -- Kis, Lampel -- Bárány, Scheim -- Sugár, Schwarcz -- Fekete, Schwartz -- Fekete, Steiner -- Köves, Tauszig -- Harmat, Weisz -- Fehér. Annak, hogy ez a csoport ilyen kis létszámú, több oka is lehet. Egyrészt vannak olyan nevek, melyek nem fordíthatók le magyar nyelvre, másrészt a lefordítható nevekkel is vannak problémák. Sok esetben nagyon hosszúak, összetett szavak, és ha már valaki megváltoztathatja a nevét, inkább rövidebb nevet választ a régi sokszótagú helyett. Ezenkívül lehet esztétikai oka is: sokaknak feltehetően nem tetszett eredeti nevük magyar fordítása, ezért nem választották azt. Érdekes viszont, hogy ebben a csoportban található olyan nevek is, amelyeknél megegyezik az eredeti név és tükrörfordításos párjának kezdőbetűje (pl. Braun -- Barna). Ez csak még szorosabbá teszi a két név közötti kapcsolatot.

A legnagyobb csoportot ennél a vizsgálati szempontnál azok a névmagyarosítások képezik, ahol a két név közötti kapcsolatot az azonos kezdőbetű jelenti. Ezekből 224 db (74,7 %) van. Tulajdonképpen ez a legelterjedtebb formája annak a névmagyarosítási módnak, amikor már ugyan nincs köze a régi névhez az újnak, mégis a név viselője szeretne olyan nevet, amely -- ha csak egyetlen betűjében is -- emlékeztet a régi nevére, ill. kapcsolatban van vele. Ebbe a csoportba számítottam azokat a neveket is, amelyeknek a kezdőbetűjében a lényegét nem érintő hangváltozás ment végbe (pl. g-gy, n-ny; s-sz stb.). Ezen a csoporton belül jól elkülöníthető egy kisebb része a nevekknek, amelyeknél a viselőjük nemcsak a kezdőbetű azonosságára törekedett, hanem hangzásbeli hasonlóságra is; ilyen nevet 17-et találtam (pl. Berger -- Bér, Berger -- Berde, Berger -- Berkes, Brandspiegl -- Berend, Geist -- Gesztes, Kohn -- Kun, Krausz -- Krasznai stb.).

Végül ebben a felosztásban a harmadik csoportba azok a magyarosítások kerülnek, amelyeknél a két név között semmiféle kapcsolat nem fedezhető föl; ilyenekből 64 db (21,3 %) van. Ezen a csoporton belül két alcsoportot különítettem el: vannak olyan kérvények, amelyeknél konkrét indok alapján kérnek egy adott nevet (pl. már más viseli ezt a nevet a családban -- a mi szempontunkból annak a régi magyarosításnak a nyelvészeti háttere érdektelen, tehát 1933-ban már egy adott helyzetről beszélhetünk, melyben nem ő választ nevet, hanem a családban már használatos nevet veszi föl; anyja családi nevét veszi föl; születési helyének nevét veszi föl; örökbefogadás). Ezeknél a kérvényeknél pontos megindoklását adják annak, miért éppen azt a nevet óhajtják, melyet a kérvényen föltüntettek. Ez esetben nem tekinthető minden ok nélkülinek az, hogy a két név között semmiféle összefüggés nincs, ti. magyarázattal szolgálnak a kérvények. A másik alcsoportba (és ez a jóval nagyobb hányad) tartoznak azok a magyarosítások, amelyek esetében az illető minden megkötöttség nélkül azt a nevet választja, ami neki igazán tetszik. Ebben a csoportban semmiféle külső megkötés nem játszik szerepet, csak a magyarosító egyéni ízlése dönt.

Az eddig említetteken kívül van még egy nagyon kis csoport, melynek tagjai a keresztnévüket is meg akarták változtatni. Ők csak hárman vannak. Kívánságuk teljesen érthető, mert az ő keresztnéveik -- ellentétben a többiekével -- árulkodnak viselőjük vallásáról. Ha pedig az volt a cél, hogy ne legyen szembetűnő a név viselőjének vallási hovatartozása, akkor föltétlenül meg kellett szabadulniuk ezektől a rájuk jellemző keresztnévektől is (Izidor, Izsó). Ezeket a kérvényeket nem vették figyelembe. A keresztnévek változtatásának kérdése azonban már nem ennek a dolgozatnak a témája.

III.

E dolgozat megírására különféle tényezők készítettek. Már az írás elején szó esett arról, hogy nagyon kevesen foglalkoztak behatóan a névmagyarosítás kérdésével, ezzel a szűkebb területtel pedig -- tudtommal -- egyetlen nyelvész sem. Éppen ezért ígérkezett nagyon izgalmasnak a feladat, ami elé ez a tanulmány állított. Megpróbáltam úgy írni, hogy felhasználjam és némiképp összefogjam a már eddig megjelent szakirodalmat, de elsősorban az volt a célom, hogy ez a dolgozat újdonságaival, a fölvetett problémákkal hozzájáruljon a névkutatás e szűkebb területének eddigi vizsgálataihoz.

FORGÁCS KRISZTINA